

בס"ד, מרחשוון תש"ף

שם הקורס: גלות וגאולה בימי בית שני

תש"ף

שם המרצה: ד"ר מיכאל בן ארי.

מסלול התמחות: תנ"ך, תואר ראשון (סדירים).

היקף הקורס: 1 ש"ש.

דרישות מוקדמות: אין

מטרות הקורס:

1. סקירת הצמתים ההיסטוריים העיקריים, מהפיכת יאשיהו ועד פעולותיו של נחמיה לביסוס הישוב היהודי המתחדש.
2. הבנת התהליכים ההיסטוריים לאור ההתרחשויות במישור הגיאופוליטי ונבואות החורבן והנחמה של ישעיה ירמיה יחזקאל.
3. עמידה על השינויים החברתיים והאחרים שהתחוללו בעם ישראל ובישוב היהודי בארץ ישראל במעבר שבין שתי התקופות.
4. הכרת הזיקה שבין נבואות חגי וזכריה בינם לבינם וביןם לספר עזרא.
5. הכרת המקורות ההיסטוריים והממצאים הארכיאולוגיים, יחסי הגומלין שלהם והקשרם ההיסטורי עם ספרות המקרא בימי שיבת ציון.

תקציר הקורס:

מאחרית ימי בית ראשון וחורבן הבית והתחדשות הישוב היהודי בימי שיבת ציון, עובר עם ישראל טלטלות ומשברים בכל תחומי החיים; מאבקי זהות היטמעות והישרדות, משברים באמונה, שסעים חברתיים, ניוון לאומי והתאוששות. מתחים בתוך ההנהגה ובין שבי ציון לבין גולת בבל. במהלך הקורס נבקש ללמוד באמצעות נביאי שיבת ציון וספרי עזרא ונחמיה, כיצד השפיעו התהליכים וההתמודדויות על עיצוב דמותו של עם ישראל בראשית ימי הבית השני. כמו כן נעמוד על תפקידם של נביאים ומנהיגים בחילופי הזמנים ההיסטוריים המלווים את התקופה.

מהלך הקורס ונושאים:

נושא א: בין אשור לבבל.

1. אחז מול פקח בן רמליהו – נעסוק במתח בין מלכות ישראל למלכות יהודה על רקע האיום של האימפריה האשורית, חורבן שומרון וגלות עשרת השבטים.
2. נברר את השפעת תוצאות מרד חזקיהו באשור, על הקשר של חזקיהו עם בבל המתעצמת, נלמד את רפורמת יאשיהו ומשמעויותיה החברתיות והמדיניות, כמו גם את נסיבות נפילתו מול פרעה נכו.

(מפגש אחד)

פריטים ביבליוגרפיים: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

נושא ב: מרידות ובריתות בדרך לחורבן הבית הראשון.

באמצעות נבואות ירמיה ויחזקאל צללו את שנותיה האחרונות של מלכות יהודה לאחר נפילת יאשיהו, בשעבוד למצרים, בתוצאות מרד יהויקים בבבל, בנסיבות שהביאו לגלות יהויכין והשתלשלות האירועים עד חורבן הבית בימי צדקיה. נתודע לחששות, הלכי הרוח וכסופי הגאולה אצל גולי בבל (גלות יהויכין), באמצעות נבואות דודי התאנים בירמיה, חזונות יחזקאל ועוד.
(מפגש אחד)

פריטים ביבליוגרפיים: 7, 8, 9, 10.

נושא ג: הצהרת כורש.

נדון במהלכים הגיאופוליטיים שהיו מצע להצהרת כורש ושינו את פני המזרח. נתבונן במענה המהוסס של גולי בבל ובמאפיינים של שבי ציון, ובמערכת היחסים שלהם עם הגולה בבבל.
(שני מפגשים)

פריטים ביבליוגרפיים: 11, 12, 13, 14, 15.

נושא ד: שיקום המקדש בימי יהושע וזרובבל (עזרא א – ו, חגי, זכריה א – ח).

נסקור את הקשיים והעיכובים המתלווים למימוש הצהרת כורש והשתלשלות המדיניות הפרסית ביחס לבניין המקדש. נבקש ללמוד מי היו המעכבים, מה היו המניעים שלהם ובאיזה אופן הם פעלו. נעיין בנבואות חגי וזכריה כדי ללמוד על המצוקות הכלכליות והלכי הרוח בקרב שבי ציון.
(שלושה מפגשים)

פריטים ביבליוגרפיים: 16, 17, 18, 19, 20.

נושא ה: עליית עזרא הסופר.

נלווה את מנהיגותו של עזרא ייחוסו סמכויותיו, והמאבק שלו בנישואי התערובת, ננסה להבין את היקפה של התופעה והנסיבות שלה ואת מידת הצלחתו של עזרא במלחמה בתופעה.

פריטים ביבליוגרפיים: 21, 22, 23, 24.

(שני מפגשים)

נושא ו: מנהיגותו של נחמיה.

מנהיגותו של נחמיה מופיעה בשעת המשבר הגדול של שיבת ציון. נעיין בדמותו בדרכי ההתמודדות שלו עם האתגרים הרובצים לפתחו, ובמהלכים שהוא מבצע לביצור מעמדה הקהילה היהודית מול שבי ציון, מול אתגרים ביטחוניים - מדיניים חברתיים – כלכליים ודתיים. החומה, הארגון הצבאי, שמיטת החובות ושחרור העבדים, האמנה, תקנות השבת, הנשים הנכריות, מעמד הלויים ועוד.

נתבונן גם בהתמודדותו של נחמיה עם איומים אישיים הרובצים לפתחו.

פריטים ביבליוגרפיים: 22, 25, 26, 27, 28, 29, 38.

(שלושה מפגשים)

נושא ז: אסתר ודניאל.

חיי יהודים בגולה; מעיון ספרי אסתר ודניאל נבקש ללמוד על אתגרי שמירת הזהות והבדלנות היהודית אל מול מאבקי ההישרדות תחת שלטון זר, והנטייה להיטמעות. נבקש בין היתר להתבונן באופן בו נתפשה תקופה זו עיין משכתבי המקרא בימי הבית השני, בתוספות למגילת אסתר ובאינטרפרטציה לאירועי המגילה אצל יוסף בן מתתיהו בספרו קדמוניות היהודים.

פריטים ביבליוגרפיים: 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37.

(שני מפגשים)

דרישות הקורס: נוכחות, מבחן.

קריאת חובה:

במהלך הקורס מחויבים התלמידים לקריאת חובה של המאמרים הממוספרים ברשימה הביבליוגרפית:
8, 13, 15, 16, 26, 29, 38.

המבחן יכלול שאלות על מאמרים אלו, בסך 20% מהידע שיידרש במבחן.

רשימה ביבליוגרפית: (סדר הפריטים לפי תכני הקורס)

1. ח' תדמור, "מלחמת סנחריב ביהודה: בחינות היסטוריוגרפיות והיסטוריות", בתוך: ציון, נ, בעריכת: ש' אטינגר ואחרים, ירושלים – תשמ"ה, עמ' 65 – 80.
2. מ' כוגן, "דת ופולחן בממלכת יהודה בימי ההגמוניה האשורית – עיון מחודש", בתוך: קתדרה, 69 (תשנ"ד), עמ' 65–80.
3. ש' ורגון, "זמנה של מחלת חזקיהו ובקור המשלחת מבבל", בתוך: בארצות המקרא – מחקרים בנבואה, בהיסטוריה ובהיסטוריוגרפיה נבואית, רמת גן תשע"ה, עמ' 123–136.
4. ב' עודד, "הרקע ההיסטורי למלחמות רצין ופקח נגד אחז", תרביץ, ל"ח (תשכ"ט), עמ' 205–224.
5. מ' ויינפלד, "הרפורמה של חזקיהו", בתוך: מיהושע ועד יאשיהו, ירושלים תשנ"ב, עמ' 156–162.
6. מ' ויינפלד, "הרפורמה של יאשיהו", בתוך: מיהושע ועד יאשיהו, ירושלים תשנ"ב, עמ' 163–179.
7. ע' ליפשיץ, "ירושלים והמקדש בין חורבן הבית לימי שיבת ציון", בתוך: חידושים בחקר ירושלים, ד, רמת-גן תשנ"ט, עמ' 27–39.
8. [קריאת חובה] ד' רום-שילוני, "גולים ונשארים – אסטרטגיות של בדלנות פנימית בראשית המאה השישית לפנה"ס", בתוך: ש"י לשרה יפת, בעריכת מ' בר אשר ואחרים, ירושלים תשס"ח, עמ' 119–138.
9. S. Dalley, "The Language of Destruction and its Interpretation", *BaM* 36, (2005), pp. 275–282.
10. ב' עודד, גלות ישראל ויהודה באשור ובבבל, חיפה תש"ע, עמ' 33–83, 481–511.
11. ח' תדמור, "עליית כורש והרקע ההיסטורי להכרזתו", בתוך: אשור בבל ויהודה: מחקרים בתולדות המזרח הקדום, בעריכת: מ' כוגן, ירושלים תשס"ו, עמ' 283–303.
12. י' ליוור, "ראשיתה של שיבת ציון", בתוך: ארץ ישראל – מחקרים בידיעת הארץ ועתיקותיה, ה, (תשי"ט), עמ' 114–119.
13. [קריאת חובה] ח' תדמור, "לא עת בא": שיקום בית המקדש בימי שיבת ציון", בתוך: אשור בבל ויהודה: מחקרים בתולדות המזרח הקדום, בעריכת: מ' כוגן, ירושלים תשס"ו, עמ' 305–312.
14. י' אלונגי, "עליית זרובבל ויחסיה עם השומרונים", שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום, ד, (תש"ס), עמ' 27–61.
15. [קריאת חובה] ח' תדמור, "הזיקה בין עם ישראל לארצו בראי גלות בבל ושיבת ציון" בתוך: גלות אחר גולה, בעריכת: א' מירסקי ואחרים, ירושלים תשמ"ח, עמ' 50–56.

16. **[קריאת חובה]** ש' יפת, "ההיסטוריוגרפיה המקראית בתקופה הפרסית", בתוך: **שיבת ציון ימי שלטון פרס**, מייסודו של מרליון מורשת יעקב נאורית ישראל, סדרת ההיסטוריה של עם ישראל, ו, ירושלים תשמ"ג, עמ' 176–182.
17. ש' יפת, "מקדש שבי ציון: מציאות ואידאולוגיה", בתוך: **ספר ירושלים – תקופת המקרא**, ירושלים תש"ס, עמ' 345–382.
18. ח' ספר, "התמיכה במקדש על פי פקודות ארתחשסתא ואנטיוכוס השלישי", **קתדרה**, 117 (תשרי תשס"ו), עמ' 41–62.
19. ש' טלמון, "מסורות במקרא על ראשית תולדות השומרונים", **ארץ שומרון**, ירושלים תשל"ד, עמ' 19–33.
20. ש' טלמון, "מסורות בדבר השומרונים במקרא", **ספר השומרונים**, בעריכת: א' שטרן וח' אשל, ירושלים תשס"ב, עמ' 7–27.
21. מ' זר-כבוד, "עזרא הסופר 'המייסד' את התורה", **בית מקרא**, ג (טו) (טבת תשכ"ג), עמ' 3–11.
22. א' דמסקי, "ימי עזרא ונחמיה", בתוך: **שיבת ציון ימי שלטון פרס**, סדרת ההיסטוריה של עם ישראל, ו, בעריכת: ח' תדמור, ירושלים תשמ"ג, עמ' 40–65.
23. י' דור, **האמנם גורשו הנשים הנכריות? שאלת ההיבדלות בימי שיבת ציון**, ירושלים תשס"ו, עמ' 99–154.
24. ח' כהן, "המהפכה הרוחנית של עזרא הסופר ובני דורו", **בית מקרא**, נד, א (תשס"ט), עמ' 83–96.
25. י' וייץ, "אנחנו כורתים אמנה – מי ומתי? סדר המאורעות בספרי עזרא ונחמיה", **אסיף – תנ"ך ומחשבה**, ד (תשע"ז), עמ' 364–401.
26. **[קריאת חובה]** ע' מרגלית, "שליחויות עזרא ונחמיה באספקלריא של המצב הבינלאומי", בתוך: **ספר משה גולדשטיין**, בעריכת ב"צ לוריא, ירושלים תשמ"ח, עמ' 169–173.
27. י' זולדן, "מחנך כמנהיג – עזרא ונחמיה כדגם", בתוך: **לרעות בגנים וללקוט שושנים לזכרה של שושנה קינד**, 2007, עמ' 225–235.
28. צ' מינצר, "נחמיה המנהיג וספרו", בתוך: **יתגדל – קובץ זיכרון לגדליה שפירא**, פרדס חנה תשמ"ב, 115–121.
29. **[קריאת חובה]** לוריא ב"צ, "על מה נפלגה הארץ בימי שיבת ציון", **בית מקרא**, לג, א (תשמ"ח), עמ' 1–21.
30. ש' הכהן, "והאנשים אשר היו עמי: על היחסים בין דניאל לקהל הגולים בבבל", **מכלול**, יא (תשנ"ו), עמ' 27–36.
31. י' גרוסמן, "כבשן האש וגוב האריות (דניאל ג'–ו)", **מגזים**, מא (טבת תשס"א), עמ' 51–64.
32. מ' אברבך, "תפקידו של נבוכדנצר בספר דניאל", **בית מקרא**, לא (א) (תשרי – כסלו תשמ"ו), עמ' 23–30.
33. ש"ד גויטיין, "מגילת אסתר", **עיונים במקרא**, ת"א תשכ"ז, עמ' 59–71.
34. A. LaCocque, "The Different Version of Ester", *Biblical Interpretation* 7 (1999), pp. 301–322.
35. C.A. Moore, *Daniel, Ester, and Jeremiah: The Additions (AB)*, Garden City 1977, pp. 151–252.
36. א' כהנא, **תוספות למגילת אסתר, הספרים החיצונים**, א, תל אביב – תרצ"א, עמ' תקל"ט – תקנ"ב.
37. א' ברלין, **אסתר (מקרא לישראל – פירוש מדעי למקרא)**, בעריכת: שמואל אחיטוב, ירושלים תשס"א, עמ' 21–27; 34–39.
38. **[קריאת חובה]** י' צפריר, "חומות ירושלים בימי נחמיה", **קתדרה**, 4 (תשל"ז), עמ' 31–42.